

KIÁLLÍTÁS-ISMERTETŐ

Elefánt-sziget, az évezredek szigetének titkai

GULYÁS RÉKA¹

Magyar Régészet 13. évf. (2024) 1. szám, pp. 71–73.

Elephantine, magyarul Elefánt-sziget a Nilus egyik szigete, mely Kairótól kb. 1000 km-re, Luxortól pedig kb. 220 km-re délre, Asszuán magasságában található. Ezen a szigeten hosszú idők óta sokféle nép élt; különböző nyelvek, kultúrák és vallások találkoztak itt egymással. A világon ez az egyetlen hely, ahol írásos emlékek alapján már 4000 éve folyamatosan követhetők a társadalmi és életmódbeli változások. A különböző anyagokra, különböző nyelveken és írásokkal rögzített szövegek betekintést nyújtanak e dél-egyiptomi sziget lakóinak mindennapjaiba, jogrendszerébe, hitvilágába és világnézetébe. Az 1979 óta az UNESCO világörökségi listáján szereplő sziget kulturális öröksége az utóbbi években nemzetközi összefogással került feldolgozásra; a munka eredményei a szakmai cikkeken kívül az itt bemutatott kiállításban, illetve a hozzá kötődő háromnyelvű katalógusban kerültek közreadásra. Az időszak kiállítás ideje alatt egyes speciális témákról előadásokat is tartanak.

Kulcsszavak: kiállítás, Elefánt-sziget, Dél-Egyiptom, régészet, kulturális antropológia, írott források, Neues Museum Berlin, James-Simon Galerie Berlin

Az *Elephantine, Island of the Millennia* című, április 26-án nyílt tárlatot hosszú szervező- és kutatómunka előzte meg. Egy nemzetközi kutatási projekt keretében, melynek Berlin adott otthont, hét éven át folyt az előkészítő munka, melyre az European Research Council (ERC) másfél millió eurót biztosított. A projekt vezetője és a kiállítás kurátora Dr. Verena Lepper, a berlini Ägyptisches Museum und Papyrussammlung munkatársa volt. Több mint 10 000 tételt vettek fel az erre a célra külön programozott adatbázisba, minden objektumnak 120 kérdésre kellett „felelnie“, vagyis már az adatfelvétel is nagyon széleskörű volt és több tudományterületet felölelt. Az írásos emlékeknek különös figyelmet szenteltek, hiszen a sokféle írást és hieroglifát meg kellett fejteni, a szövegeket le kellett fordítani, majd digitalizálni. Ezután következett az objektumok és szövegek elemzése és kiértékelése, valamint a szigeten talált régészeti leletek és írásos emlékek kontextusba helyezése. A kiállítás megtervezése, a külföldi múzeumi tárgyak beszerzése, a közönség számára is érthető magyarázótablák és interaktív anyagok elkészítése, valamint a 392 oldalas [katalógus](#) összeállítása a projektmunka legutóbbi állomásai.

A világon a párizsi Musée du Louvre és a New York-i Brooklyn Museum mellett a berlini múzeumok rendelkeznek a legnagyobb Elefánt-szigeti gyűjteménnyel; mindamelllett a kiállítás anyaga összességében 24 ország 60 gyűjteményéből érkezett. A kooperációs partnerek közül kiemelkedő szerepet kapott a fennállásának 10. évfordulóját ünneplő Arab–German Young Academy of Sciences and Humanities (AGYA), így a németeken kívül 22 arab kutató is részt vehetett az interdiszplináris munkában.

A kiállítás megvalósítását több alapítvány és szervezet is támogatta anyagilag, így többek között arra is jutott pénz, hogy a tárlatot három nyelven, arabul, angolul és németül is feliratozzák. Már több korábbi régészeti tárlaton bevált a helyszínek felosztása; ezúttal a James-Simon-Galerie-ben az „idő“, míg a Neues Museumban a „tér“ lett a főtéma, amely köré a kisebb tartalmi egységeket csoportosították. A két múzeumi egység átjárható, az alagsor kapcsolja össze őket.

A bejáratnál ásatási fotók és homokba ágyazott cserepek utalnak a feltárásokra (*1. kép*), melyeket madárcsicsergés és tengerhullámvész hangjainál tekinthetünk meg. A kiállítás kurátorai a látogatók minden érzékszervére szerettek volna hatni, így a tárlat nem csak nézni-, hanem hallani-, tapintani- és szagolnivaló elemeket is tartalmaz (sajnos ízlelnivalót nem, pedig a különböző kultúrák befolyása és a kedvező

¹ Független kutató; e-mail: greka67@hotmail.com

éghajlat miatt a sziget kulináris szempontból is biztosan nagyon izgalmas lehet).

E tervek megvalósítására külön hang- és illatdesignereket kértek fel, s persze a kiállítás arculatát is erre képzett tervezők alakították ki. Az elfáradt látogatók például kis Felukka-vitorláshajókra ülhetnek le és onnan szemlélhetik a falakon és a tárlókban sorakozó objektumokat és táblákat. Az utóbbiak közül a legnagyobb, pontosabban a leghosszabb egy olyan idővonal, mely négy évezred kultúrtörténetét (a Kr.e. 3. évezredtől a Kr. u. 642. évi arab megszállás utáni időig) osztja fel kisebb szakaszokra. Ezen kívül hét bejárható „témasziget“-re tagolták a látnivalókat:

1. Anyagok és írások

Az első tematikus egységben meg lehet tapintani a különböző íráshordozókat: cserepet, bőrt, papírt, papíruszt, pergament, valamint meg lehet ismerkedni a szigeten használt nyelvekkel és írásmódokkal az egyiptomi hieroglifáktól a föníciai írásokon át az arámi és arab nyelvekig.

2. Pluralitás és identitás

Ezek a manapság divatos témák avatottak elsősorban arra, hogy az egykori és mai társadalmak között hidat verjenek. A diverzitás és a „jó szomszédi viszony” bemutatása a tárlat egyik legfontosabb eleme. Az itteni illattároló lemez friss, virágos, egzotikus illatot áraszt, ami talán arra a német mondásra utal, mely szerint „Man kann sich gut riechen“ (szó szerint „jól/szívesen szagolják egymás illatát”, átvitt értelemben „jól kijönnek egymással”). Elefánt-sziget lakói ugyanakkor nem csak egymás, de a világ felé is nyitottak voltak (2. kép).

3. Orvoslás és a gyógyszerek ismerete

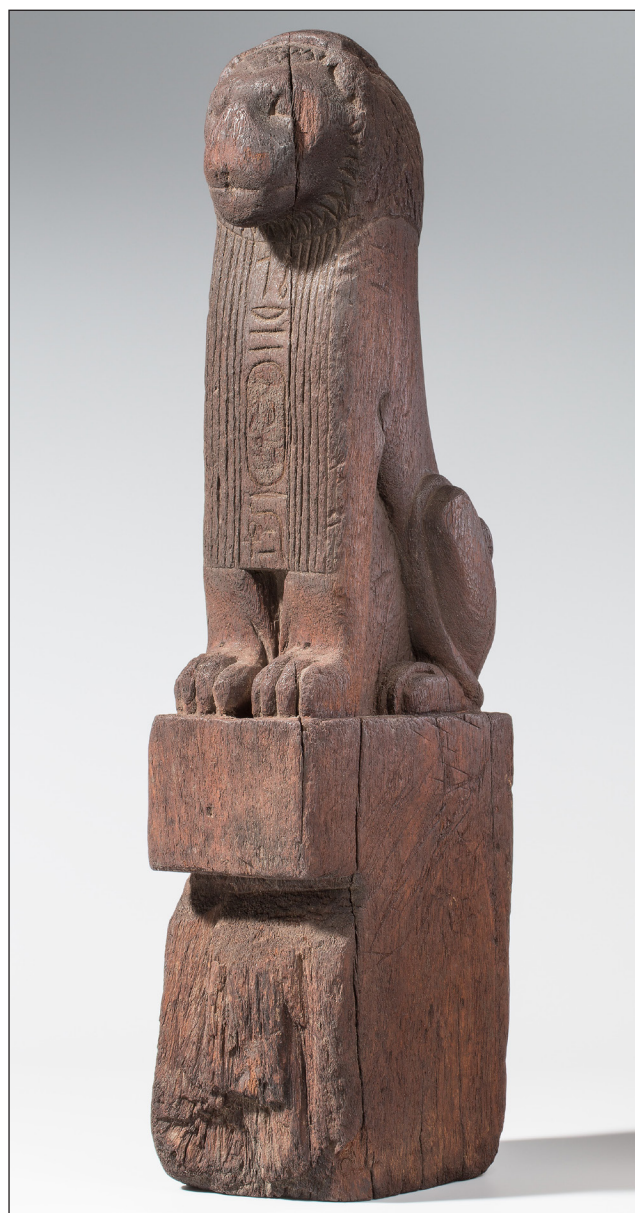
A papiruszokon gyakran találhatók főzetek és egyéb orvosságok receptjei; ezek mellé kerültek a leletek közül az orvosi eszközök, melyek olyan – például nőgyógyászati – technikákról árulkodnak, melyeket az emberiség hosszú időre elfelejtett, és csak a modern orvoslásban kerültek újra elő. Az itt elhelyezett farostlemez dörzsölésre kesernyés, illatnak aligha nevezhető szagot áraszt.

4. Kereskedelem és gazdaság

Ebben az egységben a fűszereké a főszerep; ezeket nem csak üvegcsékben tárolva láthatjuk, illetve olvashatunk róluk, de egy farostlemez megdörzsölése után valóságos illatfelhőben találjuk magunkat, melyben több fűszer illata is felfedezhető.

1. kép. Ásatási ládák papírdarabokkal elefánt-szigetről (© Staatliche Museen zu Berlin, Ägyptisches Museum und Papyrussammlung, photo by Sandra Steiß)

2. kép. Hadzsa-kormányból származó, oroslán formájú bútorláb (© Staatliche Museen zu Berlin, Ägyptisches Museum und Papyrussammlung, photo by Andreas Paasch)

5. Nő és család

Az írásos dokumentumokból az derül ki, hogy a szigeten lakó nőknek lehetett saját tulajdonuk, azokból adományozhattak és joguk volt elválni is. Arról is vannak leírások, hogy egy esetleges vetélés után hogyan lehet alkohollal vérzést csillapítani — ezt Európában csak a 20. században alkalmazták újra. A férfiakat a hölgyválasztásban orákulumok is segítették.

6. Jog és konfliktusok

Ebben a részlegben papiruszokon és bőrökön fennmaradt szerződéseket olvashatunk, köztük egy házassági szerződést, melyet 77 tanú írt alá. A pár szülei még keresztények voltak, de a fiatalok már az iszlám vallás szabályai szerint léptek frigyre. Ugyanitt látható egy oroszlán formájú bútordarab, mely felirata alapján hadiszákmányként került a szigetre.

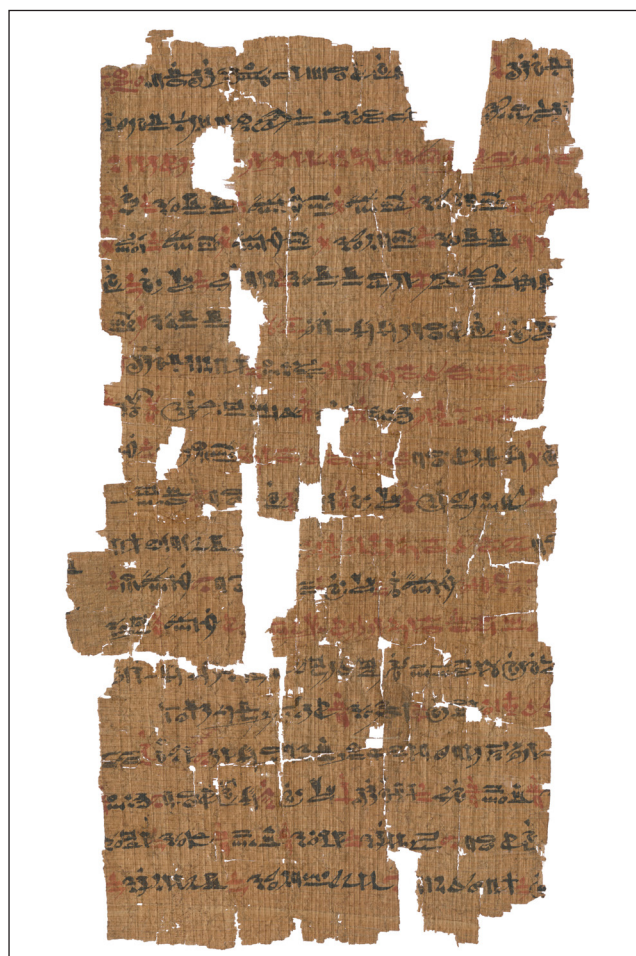
7. Vallások és a hit

Elefánt-sziget a különböző vallási közösségek békés együttélésének is példaképe. Az Egyiptom szárazföldi részére jellemző politeizmus mellett egyes népcsoportok a zsidó, a keresztény vagy a muszlim vallást gyakorolták. A sziget legfontosabb istene Hnum (Khnum), a kosisten volt, akinek gyakran állítottak szobrot. Ő volt a teremtő isten, a Nílus forrásának őrzője. Hozzá két istennő társult: Szatet, Elefánt-sziget úrnője és Anuket, az áradás istennője. Mivel a földek termékenységéhez szükséges áradás a szárazföldön is fontos volt, az Elefánt-szigeti „szentháromságot” ott is tisztelték. Az Egyiptomi Birodalom egyik legfontosabb áradásmérője, nilométere is ezen a szigeten volt található.

Az utolsó teremben nem csak Elefánt-sziget pálmás panorámafotójával szembesül a látogató, hanem a sziget makettjével is, amin pontosan be vannak jelölve az eddig feltárt lelőhelyek. Ugyanitt látható egy víz által lekerekített gránittömb is; a sziget az ehhez hasonló szürke kőzetekről, melyek helyenként elefántokra hasonlítanak, kapta a nevét.

A projekt legnagyobb tudományos szenzációját a rendezők a kiállítás végére hagyták. A több ezer éves, törekeny papirusztekercseket még a restaurátorok sem tudtak sérülés nélkül kibontani, így tartalmuk eleddig elérhetetlen volt; most azonban matematikusok és informatikusok bevonásával sikerült egy olyan módszert kifejleszteni, amely fizikai behatás nélkül, digitálisan „letekeri” a tekercseket, így láthatóvá és megfejthetővé téve a rajtuk lévő írást (3. kép). A módszer az orvosi CT-re, illetve MR-re hasonlít: a képalkotó eszközök szétválasztják a különböző fajsúlyú anyagokat (papirusz/tinta) és digitálisan „felszeleltelik” a papirusztekercset. A programozásban a legnagyobb feladat az egymáson fekvő rétegek szétválasztása, illetve megfelelő helyre való visszaillesztése volt; ennek szellemében a látogatók a kiállítás végén digitális képernyőkön, puzzleként rakhatják össze néhány papirusztekercs darabjait.

A különleges [időszaki kiállítás](#) megtekinthető 2024. október 27-ig a berlini Múzeumszigeten a James-Simon-Galerieben és a Neues Museumban.

3. kép. Hieratikus papirusz köhögés elleni receptúrával
(© Staatliche Museen zu Berlin, Ägyptisches Museum und Papyrussammlung)